

تحلیل و بررسی نقش مهاجرت در توسعه کالبدی - فضایی شهر یاسوج (طی سال‌های ۸۵-۱۳۴۵)^۱

مسعود صفائی پور^۲

استادیار گروه جغرافیا و برنامه‌ریزی شهری، دانشگاه شهید چمران اهواز

سعید امانپور

استادیار گروه جغرافیا و برنامه‌ریزی شهری، دانشگاه شهید چمران اهواز

ذوالفقار بسطامی‌نیا

دانشجوی کارشناسی ارشد جغرافیا و برنامه‌ریزی شهری، دانشگاه شهید چمران اهواز

تاریخ پذیرش مقاله: ۱۳۹۰/۷/۲۵

دریافت مقاله: ۱۳۹۰/۴/۶

چکیده

مسئله مهاجرت بی‌رویه به شهرها باعث افزایش سریع جمعیت شهرنشین و به تبع آن گسترش و توسعه فیزیکی نامنظم شهرها از جمله شهر یاسوج بوده است. شهر یاسوج در سال ۱۳۸۵ اولین شهر مهاجرپذیر کشور بوده است. با توجه به نقش مرکزیت شهر یاسوج، مرکزیت سیاسی، اداری و خدماتی و تزریق بودجه‌های دولتی از یک سو و محرومیت شدید دیگر سکونتگاه‌ها و بخصوص روستاها و شهرهای کوچک از سوی دیگر، پیش‌بینی می‌شود که روند مهاجرپذیری آن در سال‌های آتی نیز ادامه داشته باشد و پیامدهای آن به صورت بیکاری، کمبود خدمات و تجهیزات، مشاغل کاذب، حاشیه‌نشینی، بالا رفتن ناهنجاری‌های اجتماعی و توسعه کالبدی- فضایی نااندیشیده شهر را می‌تواند به دنبال داشته باشد. هدف اصلی این پژوهش، بررسی این فرضیه است که آیا در توسعه کالبدی - فضایی شهر یاسوج، مهاجرت نقش اصلی را داشته است؟ جهت مطالعه این فرضیه، از روش توصیفی استفاده شده و در این زمینه از روش برآورد تعداد کل مهاجران طی سال‌های ۸۵-۱۳۴۵ و از روش رشد هندسی جمعیت (p) برای دستیابی به این هدف استفاده شده است. نتایج بررسی‌ها نشان می‌دهد که در دهه ۵۵-۱۳۴۵ مهاجرت با ۸۳/۴ درصد و همچنین در دهه‌های ۶۵، ۱۳۷۵، ۱۳۸۵ به ترتیب با ۸۵، ۶۶، ۵۷/۳ درصد عامل اصلی افزایش جمعیت و توسعه کالبدی- فضایی شهر یاسوج بوده است.

واژگان کلیدی: مهاجرت، توسعه کالبدی، شهر یاسوج.

۱- مقاله حاضر مستخرج از رساله کارشناسی ارشد با عنوان "تحلیل و بررسی نقش مهاجرت در توسعه کالبدی - فضایی شهر یاسوج" است که با راهنمایی دکتر مسعود صفائی پور در دانشگاه شهید چمران اهواز تهیه و تدوین شده است.

safaee_p@scu.ac.ir

۰۹۱۶۶۲۲۵۸۳۰

۲- مسعود صفائی پور (نویسنده مسئول)

مقدمه

افزایش جمعیت جهان و تسریع روند مهاجرت‌های روستا- شهری، بخصوص در کشورهای در حال توسعه، باعث تمرکز و تجمع درصد بالایی جمعیت در چند شهر بزرگ و مادرشهرهای منطقه‌ای شده است. با وقوع چنین پدیده‌ای اکثر فعالیت‌های صنعتی و خدماتی در این شهرها متمرکز شده و باعث تخلیه جمعیت روستاها و شهرهای کوچک و تضعیف قدرت جاذبه این سکونت‌گاه‌ها از یک طرف و گسترش و توسعه بی‌رویه شهرهای بزرگ و مادرشهرهای منطقه‌ای شده است و افزایش مشکلات اجتماعی، اقتصادی و کالبدی این شهرها می‌گردد.

به جرأت می‌توان گفت که عوامل اجتماعی و جمعیت، مهمترین عامل بوجود آورنده توسعه‌های سریع شهری هستند، بطوری که توسعه شهر در ارتباط تنگاتنگ با میزان رشد جمعیت شهری می‌باشد و در این رابطه افزایش طبیعی جمعیت شهری، میزان مهاجرت خالص، مهاجرت به شهر، انتقال ساخت جمعیتی جوامع غیرشهری به شهر و ساخت جمعیت شهر از عوامل اساسی به شمار می‌روند (عزیزپور، ۱۳۷۴، ص ۱۵).

با رشد جمعیت و به تبع آن رشد شتابان شهرنشینی و شهرگرایی، مناسبات اجتماعی در شهرها دگرگون می‌شود و روابط سنتی گذشته تحت تأثیر شرایط پویای شهرنشینی سست و دگرگون می‌گردد که این دگرگونی، بافت شبکه شهرها را تحت تأثیر قرار می‌دهد و به منظور بهبود و گسترش روابط و مناسبات اجتماعی بین ساکنین شهرها و ایجاد تسهیلات و امکانات لازم برای طبقه کم درآمد به جهت رشد و شکوفایی استعدادها و خلاقیت آنها و استفاده از تسهیلات اجتماعی از یک طرف و ایجاد هماهنگی‌های لازم جهت ارائه خدمات اجتماعی از طرف دیگر توسعه و احداث مراکز سکونتگاهی در شهرها مطرح گردیده که این امر منجر به توسعه کالبدی و فیزیکی شهرها مطرح گردیده است (محمدی، ۱۳۷۵، ص ۲۷۸).

طرح مسئله

توسعه فضایی و کالبدی شهر، فرایند پویا و مداومی است که اگر این روند سریع و بی‌برنامه باشد، نه تنها ترکیب فیزیکی مناسبی از فضاها شهری به وجود نخواهد آمد، بلکه مشکلات عدیده‌ای را نیز در زمینه دسترسی به خدمات مختلف دامن‌گیر شهروندان خواهد نمود. عوامل و مسائل بسیاری در رشد و توسعه کالبدی- فضایی شهرها نقش دارند که بعضی از آنها در حوزه اقتصادی و برخی در حوزه اجتماعی و سیاسی شرایط لازم را جهت توسعه کالبدی- فضایی پیدا می‌کنند. امروزه مهاجرت در توسعه کالبدی- فضایی شهر، نقش مهمی ایفا می‌کند و شهرها نیز مانند موجود زنده از لحاظ وسعت، پیچیده‌تر می‌گردند و به دنبال این رشد فیزیکی، وضعیت اقتصادی و وضعیت اجتماعی و فرهنگی آنها به تدریج دگرگون می‌شود.

امروزه مهاجرت بی‌رویه به شهرها به صورت معضلی، گریبان‌گیر کشورهای در حال توسعه از جمله ایران شده است. مسئله مهاجرت بی‌رویه به شهرها باعث افزایش سریع جمعیت شهرنشین و به تبع آن گسترش و توسعه فیزیکی بی‌نظم در شهرها می‌شود.

شهر یاسوج در سال ۱۳۴۵ بنیانگذاری شده و از این دهه به بعد با گسترش فیزیکی زیادی مواجه شده که این امر مشکلات زیادی از جمله: از بین رفتن زمین‌های کشاورزی، باغات، جنگل‌های اطراف شهر، ساخت و سازهای

ناندیشنده و بی‌قواره، حاشیه‌نشینی، کمبود تأسیسات و تجهیزات شهری در مناطق حاشیه‌ای و... را در شهر بوجود آورده که این امر لزوم توجه به عامل اصلی گسترش فیزیکی شهر یاسوج یعنی مسئله مهاجرت را مطرح ساخته است.

بررسی و تحلیل تأثیر مهاجرت در گسترش و توسعه کالبدی- فضایی شهر یاسوج طی سالهای (۸۵-۱۳۴۵) و ارائه راهکارهایی برای کاهش روند مهاجرت به شهر یاسوج و بالتبع کاهش گسترش بی‌رویه کالبدی شهر یاسوج.

روش تحقیق

روش تحقیق در این پژوهش روش «ترکیبی» و با نگرش سیستمی، روش توصیفی و تحلیلی است. روش جمع آوری داده‌ها در این پژوهش، ترکیبی از روش‌های کتابخانه‌ای، توصیفی، میدانی، بررسی اسناد و مدارک و طبقه‌بندی داده‌ها می‌باشد.

جهت آزمون فرضیه و نشان دادن نقش مهاجرت در توسعه کالبدی- فضایی شهر، از روش توصیفی استفاده شده است. در این زمینه از روش برآورد تعداد کل مهاجران در دوره‌های ده ساله استفاده شده و از رشد هندسی جمعیت (P) برای رسیدن به این مقصود بهره‌گیری شده است. براساس این فرمول، وقتی که تعداد جمعیت در آغاز و در پایان دوره مورد مطالعه و نرخ رشد سالانه جمعیت در دست باشد، ابتدا با استفاده از نرخ رشد طبیعی و با استفاده از فرمول رشد هندسی جمعیت، تعداد جمعیت سال پایان دوره مطالعه را بدست می‌آوریم و سپس با کسر آن از جمعیت واقعی پایان دوره، میزان خالص مهاجرت را در سال مقصد را بدست می‌آوریم و در مرحله بعد برای بدست آوردن تعداد خالص‌تری از مهاجران در هر دوره، جمعیت روستایی ادغام شده در آن دوره از کل جمعیت شهر مجزا می‌گردد و بر این اساس به تحلیل اثرات مهاجرت بر رشد جمعیت و به تبع آن توسعه کالبدی می‌پردازیم. در این راستا ابتدا شکل‌گیری هسته اولیه شهر در طی سال‌های ۱۳۴۳ تا ۱۳۴۵ مورد بررسی قرار گرفته است و سپس در چهار دوره مجزای ۱۳۴۶-۵۵، ۶۵-۷۵، ۱۳۵۵-۱۳۶۵ و ۸۵-۱۳۷۵، برآورد تعداد مهاجران و توصیف توسعه کالبدی شهر انجام گرفته است.

مبانی نظری

بر اساس دیدگاه رشد پیوندی، در محدوده داخل شهر، زمین ساخته شده و آماده گرانها است و اسکان جمعیت اضافی در فضای تنگ شهری اگر ناممکن نباشد، خالی از اشکال نیست. بنابراین برای پاسخگویی به نیازهای جمعیت اضافی شهر، باید فضای دیگری در اختیار گرفت و مسکن برای مهاجران شهری تدارک دید، در این راستا اولین بخش که برای چنگ‌اندازی و تسلط مورد نظر قرار می‌گیرد، (درب) یا دروازه‌های حصار پیرامون شهرها است. برای دستیابی بر این فضا پیشرویی به سوی حومه‌های شهری آغاز می‌شود و شهر به تدریج از لاک و حصار خود بیرون می‌آید و اثرات ناموزونی بر کالبد شهرها داشته و توسعه شتاب‌زده آغاز می‌شود (فرید، ۱۳۷۵، ص ۱۵۹).

رشد افقی سریع شهرها بویژه در شهرهای کشورهای جهان سوم نظیر سائوپولو با تحرکات مرکز- پیرامون توأم بوده که خود با دو نتیجه متضاد رو به روست: یکی فشار بر سرویس‌های عمومی در مناطق حاشیه‌ای شهر؛ چرا که جمعیت بافت درونی شهر به علت رشد منفی کاهش یافته و در نتیجه از تمامی ظرفیت ساختارهای زیربنایی و

روبنایی آن استفاده نمی‌شود. دیگری، اصرار بر رشد افقی شهر در مناطق جدید، دولت را با مشکل تأمین امکانات و تسهیلات عمومی در بافت‌های جدید پیرامونی رو به رو ساخته است (Torres, 2002, pp147-166).

کاستل معتقد است، رشد شتابان و سریع کالبد مناطق شهری منوط به دو عامل افزایش نرخ رشد طبیعی جمعیت چه در شهر و چه در روستا و مهاجرت از روستا به شهر است (castells, 1975, p144).

از نظر نلسون، بارزترین پیامد گسترش سریع شهرها تحرکات مرکز - پیرامون است (Nelson 1999, p121).

آقای خلیلی عراقی معتقد است توسعه شهر، در ارتباط تنگاتنگ با میزان رشد جمعیت شهری است و در این ارتباط افزایش طبیعی جمعیت شهری، میزان مهاجرت خالص به شهر، انتقال ساخت جمعیتی جوامع غیر شهری به شهر و ساخت جمعیت شهر از عوامل اساسی در توسعه فیزیکی شهر بشمار می‌رود. مهاجرت نیز به عنوان یکی از معلول‌های سیاسی و اجتماعی، که خود تأثیرات عمده‌ای در ایجاد ساختارهای جدید اقتصادی - اجتماعی دارد، نقش عمده‌ای در توسعه فیزیکی شهرها بر عهده داشته است (خلیلی عراقی، ۱۳۶۷، ص ۱۰۶).

از نظر رونالد مسگل، نرخ رشد جمعیت شهری مهمترین پدیده تغییر شکل سکونتگاه‌های انسانی در کشورهای در حال توسعه است و نیاز به مدیریت بهتر برای این رشد توسط، اشخاص، اجتماعات و حکومت‌ها حیاتی است. در این کشورها، شهرها به طور معمول دو سوم افزایش جمعیت کل و بیشتر از نصف رشد جمعیت شهری و در نتیجه افزایش طبیعی و مهاجرت روستا به شهر را جذب می‌کنند (McGill, 1998, p464).

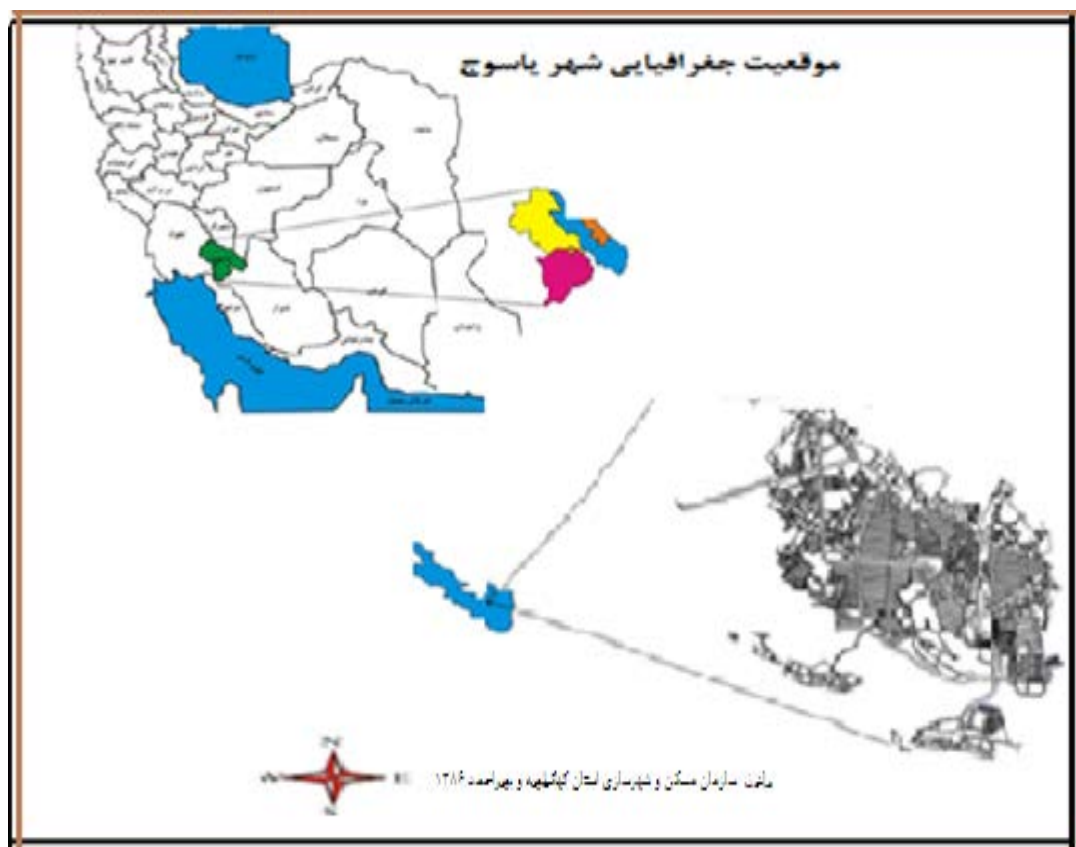
براساس تحقیقات متعددی که پیرامون شهرهای مختلف ایران از جمله تهران و تبریز انجام گرفته، مهاجرت‌های روستا- شهری به عنوان عامل مؤثری در رشد افقی سریع این شهرها تشخیص داده شده است (محمدزاده، ۱۳۸۱ و عظیمی، ۱۳۸۲).

معرفی منطقه مورد مطالعه

شهر یاسوج در موقع جغرافیایی ۳۰ درجه و ۲۸ دقیقه عرض شمالی و ۵۱ درجه و ۳۶ دقیقه طول شرقی از نصف‌النهار گرینویچ قرار گرفته است (سالنامه آماری استان کهگیلویه و بویراحمد، ۱۳۸۷، ص ۳۱).

این شهر از نظر تقسیمات سیاسی کشور مرکز استان کهگیلویه و بویراحمد و مرکز شهرستان بویراحمد، در بخش مرکزی، دهستان سررود شمالی و از نظر طبیعی بین رودخانه‌های بشار در جنوب و مهربان در غرب و کوه‌های دنا در شمال و شرق محصور شده است. حوزه شهری یاسوج در پهنه کوهستانی زاگرس مرتفع و چین‌خورده واقع شده است. این محدوده بوسیله پهنه‌های توپوگرافی پیچیده و پرشیب احاطه شده است (مهندسین مشاور همسو، ۱۳۷۵، ص ۲۴۰ تا ۲۴۶).

شهر یاسوج در سال ۱۳۴۳ با اهداف سیاسی و اداری پایه‌ریزی شد و در سال ۱۳۴۵ به عنوان مرکزیت فرمانداری کل انتخاب شد (مهندسین مشاور همسو، ۱۳۷۵، ص ۳۶۱). مساحت این شهر در سال ۱۳۸۵ برابر ۱۸۰ هکتار و جمعیت این شهر (در سال ۱۳۸۵)، ۱۰۰۵۴۴ نفر بوده است و هم‌چنین این شهر از ۴ ناحیه و ۲۳ محله تشکیل شده است.

شکل شماره ۱: موقعیت جغرافیایی استان کهگیلویه و بویراحمد و شهر یاسوج

منبع: سازمان مسکن و شهرسازی استان کهگیلویه و بویراحمد، ۱۳۸۶

یافته های تحقیق

الف) تعداد مهاجران در دوره ۴۵-۱۳۴۳: در این دوره معادل ۳۹ درصد از ساکنین شهر، متولد شهر یاسوج و یا روستاهای اطراف بوده‌اند و بقیه جمعیت این شهر (۶۱ درصد) مهاجرینی بوده‌اند که از شهرها و روستاهای همین استان و یا روستاها و شهرهای استانهای دیگر به این شهر وارد شده‌اند. بنابراین شاید بتوان گفت که فقط یک سوم از جمعیت ۹۳۱ نفر شهر یاسوج، در این دوره متولد این شهر بوده‌اند (سازمان برنامه بودجه استان کهگیلویه و بویراحمد، ۱۳۷۳، ص ۴۲).

جدول شماره (۱): ترکیب جمعیت شهر یاسوج در سال ۱۳۴۵

شماره	محل سکونت قبلی	تعداد	درصد
۱	اردکانی	۱۴۲	۳۳
۲	عشایر بویراحمدی	۱۰۵	۲۵
۳	بهبهانی	۹	۲
۴	کازرونی	۷	۲
۵	شیرازی	۵	۱
۶	متفرقه	۱۶۰	۳۷
	جمع کل	۴۲۸	۱۰۰

منبع: قدیمی، ۱۳۴۷: ص ۷۰

۱- الف) شکل‌گیری و توسعه کالبدی شهر یاسوج در دوره ۴۵-۱۳۴۳ :

شهر یاسوج در سال ۱۳۴۳ با سیمای دولتی و برای حصول اهداف اولیه اجتماعی و سیاسی توسط دولت بنیان گذاشته شده که به عنوان فقدان طرح از پیش اندیشیده فیزیکی در سالهای بنیانگذاری دارای بالاترین سرانه از نظر کاربریهای مسکونی، معابر و زمینهای بایر و خالی بوده و کم‌تراکم‌ترین شهر ایران بوده است (مهندسین مشاور آمود، ۱۳۸۲، ص ۶۷۲).

نقشه شهر در سال ۱۳۴۵ دارای دو خیابان اصلی بوده است یکی خیابان جنوبی- شمالی جمهوری اسلامی فعلی که حد شمالی آن نبش ۴۰ متری ارم و حد جنوبی آن جایگاه پمپ بنزین فعلی بوده است و در راستای این خیابان فرمانداری کل، واحدهای مسکونی کارکنان فرمانداری کل، کافه شهرداری، پمپ بنزین، پارک شهر و یک درمانگاه احداث شده بود و خیابان اصلی دیگر که شرقی- غربی بوده، که شامل خیابان شهید چمران فعلی است. در امتداد این خیابان نیز یک دبستان و یک دبیرستان احداث شده بود و حاشیه شمالی آن برای احداث منازل مسکونی تفکیک شده بود.

ب) تعداد مهاجرین در دوره ۵۵-۱۳۴۵: در این دوره، میزان نرخ رشد طبیعی، سالانه جمعیت شهر یاسوج ۳/۴ درصد بوده که اگر جمعیت بر اساس این نرخ رشد افزایش می‌یافت، جمعیت آن از ۹۳۱ نفر در سال ۱۳۴۵ به ۱۳۰۰ نفر در سال ۱۳۵۵ می‌رسید، یعنی در این دوره ده ساله، فقط ۳۶۹ نفر به جمعیت آن اضافه می‌گردید، درحالی که جمعیت آن در سال ۱۳۵۵ برابر با ۴۵۲۴ نفر بوده، که بر اساس فرمول، ۳۲۲۴ نفر از طریق مهاجرت، مولید ناشی از آن و یا ادغام روستاهای اطراف شهر به جمعیت اضافه شده‌اند. ولی از آنجایی که جمعیت روستاهای ادغام شده در شهر، ۲۲۷ نفر بوده، پس تعداد خالص مهاجران و مولید ناشی از آن در این دوره ۲۹۹۷ نفر بوده که نشان‌دهنده نقش غالب مهاجرت در توسعه کالبدی- فضایی شهر یاسوج در این دوره بوده است.

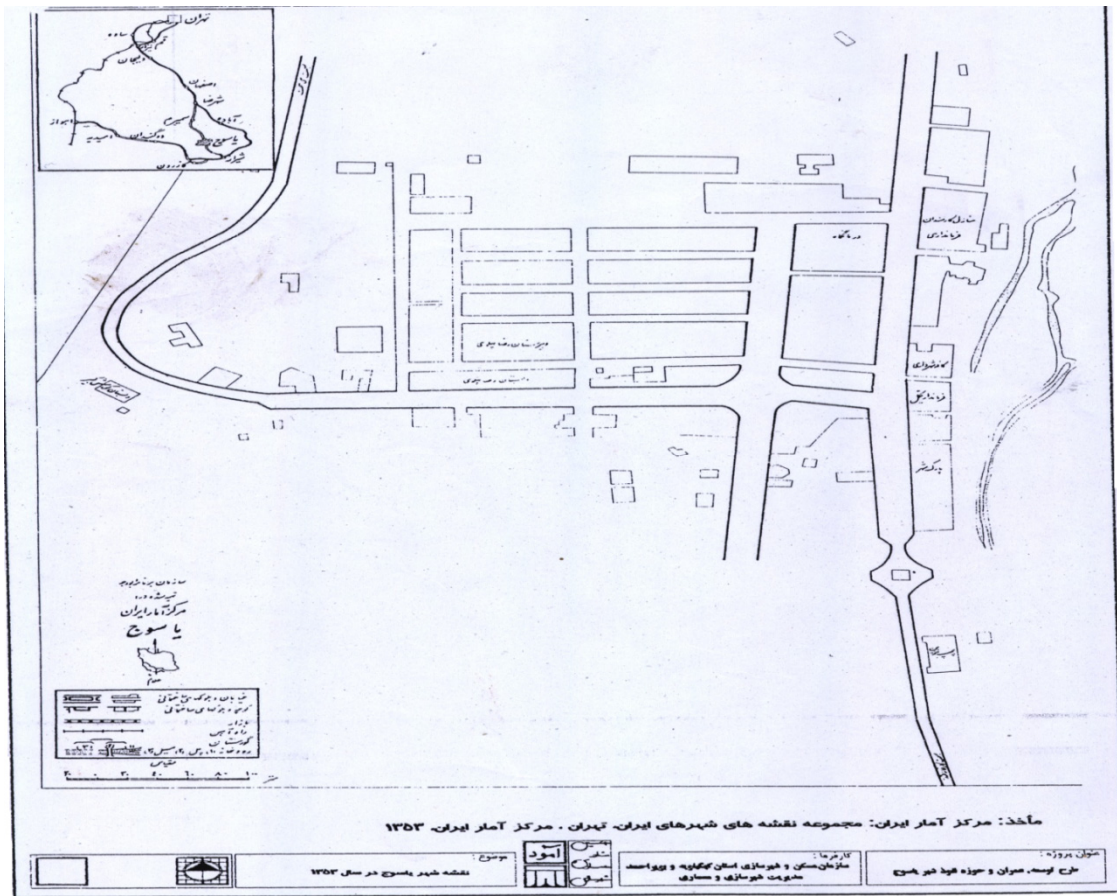
جدول شماره (۲): نقش هر یک از عوامل سه گانه در توسعه کالبدی شهر یاسوج

جمعیت	تعداد	درصد
جمعیت شهر در سال ۱۳۴۵	۹۳۱	-
جمعیت شهر در سال ۱۳۵۵	۴۵۲۴	-
جمعیت افزوده شده در این دوره	۳۵۹۳	-
جمعیت بر اساس رشد طبیعی	۳۶۹	۱۰/۳
مهاجرت و مولید ناشی از آن	۲۹۹۷	۸۴/۳
جمعیت روستایی ادغام شده در شهر	۲۲۷	۶/۳

منبع: یافته‌های تحقیق

۱- ب) محدوده و ویژگی‌های توسعه کالبدی- فضایی شهر در دوره ۵۵-۱۳۴۵

در این دوره، توسعه کالبدی شهر به طور پیوسته به سمت مناطق کوهپایه‌های شمال و غرب شهر معطوف بوده است. در جهات مذکور از آنجایی که جنس و نوع زمین ساخت، دارای مقاومت کافی بوده و ایجاد ساختمان در آنها با مشکل خاصی مواجه نبوده و بتدریج با تسهیلاتی در عرضه زمین در سمت جنوب غربی بوجود آمده، محور توسعه در طول و اطراف جاده سی سخت گسترش یافته است، که در این دوره وسعت شهر به ۶۰ هکتار می‌رسد (ناوی، ۱۳۵۴، ص ۲۲).

شکل شماره ۲: وضعیت کالبدی شهر یاسوج در سال ۱۳۵۳

منبع: مرکز آمار ایران، ۱۳۵۳

ج) تعداد مهاجرین در دوره ۶۵-۱۳۵۵: در این دوره، میزان رشد طبیعی سالانه جمعیت شهر یاسوج ۳/۵ درصد بوده که اگر جمعیت شهر بر اساس این نرخ رشد افزایش می‌یافت، جمعیت آن از ۴۵۲۴ نفر در سال ۱۳۵۵ به ۶۳۸۲ نفر در سال ۱۳۶۵ می‌رسید، یعنی در این دوره ده ساله، فقط ۱۸۵۸ نفر از طریق رشد طبیعی به جمعیت آن اضافه می‌گردید در حالیکه جمعیت آن در سال برابر با ۲۹۹۹۱ نفر بوده که بر اساس فرمول ذکر شده در مقدمه، ۲۱۶۷۷ نفر از طریق مهاجرت و موالید ناشی از آن و ۱۹۳۲ نفر از طریق ادغام روستاهای اطراف شهر به جمعیت اضافه شده‌اند.

جدول شماره (۳): جمعیت روستایی ادغام شده در شهر در دوره (۶۵-۱۳۵۵)

شماره	نام روستا	تعداد خانوار	جمعیت
۱	محمودآباد سفلی	۹۶	۴۸۱
۲	تل زالی	۸۰	۵۰۸
۳	دولت آباد	۸۲	۴۷۳
۴	بنسینجان	۶۹	۴۷۰
جمع کل		۳۲۷	۱۹۳۲

منبع: مهندسین مشاور آمود، ۱۳۸۱، ص ۳۶۲

در این دهه مهاجرت با ۸۵ درصد افزایش رشد جمعیت شهر در این دوره، مهمترین عامل افزایش جمعیت شهر در این دوره بوده است و مهم‌ترین عامل در توسعه کالبدی- فضایی شهر یاسوج در این دوره بوده است. جمعیت روستاهای ادغام شده با ۷/۶ درصد دومین عامل تأثیرگذار در توسعه کالبدی شهر بوده است.

جدول شماره (۴): نقش هر یک از عوامل سه گانه در توسعه کالبدی- فضایی شهر یاسوج در دوره (۶۵-۱۳۵۵)

جمعیت	تعداد	درصد
جمعیت شهر در سال ۱۳۵۵	۴۵۲۴	-
جمعیت شهر در سال ۱۳۶۵	۲۹۹۹۱	-
جمعیت افزوده شده در این دوره	۲۵۴۶۷	-
جمعیت بر اساس رشد طبیعی	۱۸۵۸	۷/۳
جمعیت روستایی ادغام شده در شهر	۱۹۳۲	۷/۶
مهاجرت و موالیذ ناشی از آن	۲۱۶۷۷	۸۵

منبع: یافته‌های تحقیق

۱- ج) ویژگی‌های کالبدی شهر در دوره ۶۵-۱۳۵۵: در این دوره وسعت شهر به ۸۶۰ هکتار می‌رسد که نسبت به وسعت شهر در دوره قبل (۶۰ هکتار) با افزایش قابل ملاحظه‌ای روبرو می‌شود. در این دوره مسیر کلی توسعه به سمت شمال و شمال‌غربی و غرب شهر بوده است.

در طی این دوره، گسترش کالبدی شهر در چند محور مجزا گسترش یافته است که عبارتند از:

۱- گسترش کالبدی- فضایی شهر از مرکز به سمت غرب و محور سی‌سخت:

۲- گسترش کالبدی- فضایی شهر از مرکز به سمت جنوب و جنوب‌غربی:

گسترش کالبدی- فضایی شهر در این محور ناشی از ارزانی زمین و ضمیمه شدن روستاهای تل‌زالی، زیرتل و دولت‌آباد به شهر بوده است. عامل ارزانی زمین در محور یاد شده، باعث جذب مهاجران و خرید زمین در قطعات بزرگ (متوسط ۳۵۰ متر مربع) گردیده است.

۳- گسترش کالبدی- فضایی شهر از مرکز به سمت شرق:

علت اصلی گسترش بافت کالبدی در این محور ناشی از دو عامل بوده است: ۱- احداث خانه‌های سازمانی توسط دولت. ۲- توزیع زمین در قطعات تفکیک شده توسط سازمان زمین شهری.

در این دوره، شروع شکل‌گیری بافت‌های نوساز شهر که عمدتاً بصورت شبکه شطرنجی هستند می‌باشد که این بافتها به علت نوساز بودن، همانند سایر شهرهای کوچک ایران می‌باشد که قسمت عمده شهر در این دوره بر اساس طرح‌ها و برنامه‌های دولتی احداث می‌گردد که محلات نوینید اکثراً به صورت خانه‌های سازمانی در کنار شبکه شطرنجی خیابانها شکل می‌گیرد (مهندسین مشاور آمود، ۱۳۸۱، ص ۳۶۲).

د) تعداد مهاجرین در دوره ۷۵-۱۳۶۵: در این دوره، میزان نرخ رشد طبیعی سالانه جمعیت شهر یاسوج ۳/۵ درصد بوده است که اگر جمعیت این شهر بر اساس این نرخ رشد افزایش می‌یافت، جمعیت ۲۹۹۹۱ نفری شهر یاسوج در سال ۱۳۶۵ به ۴۲۳۰۵ نفر در سال ۱۳۷۵ افزایش می‌یافت یعنی در این دوره ۲۳۱۴ نفر از طریق رشد طبیعی به جمعیت اضافه می‌گردید در حالیکه جمعیت شهر یاسوج در سال ۱۳۷۵، ۶۹۱۳۴ بوده است که بر این اساس و بر طبق محاسبات انجام گرفته، ۲۵۶۹۹ نفر از طریق مهاجرت و ۱۱۳۰ نفر از طریق ادغام روستاهای پیرامونی شهر یاسوج به جمعیت این شهر افزوده شده است

جدول شماره (۵): جمعیت روستایی ادغام شده در شهر یاسوج طی دوره (۷۵-۱۳۶۵)

شماره	نام روستا	تعداد خانوار	جمعیت
۱	شرف آباد علیا	۴۸	۲۹۱
۲	شرف آباد وسطی	۳۷	۲۲۷
۳	شرف آباد سفلی	۶۵	۴۱۰
۴	بلکو	۳۰	۲۰۲

منبع: مهندسین مشاور آمود، ۱۳۸۱، ص ۳۶۲

با توجه به نکات گفته شده، مهاجرت عامل اصلی رشد جمعیت و توسعه کالبدی شهر یاسوج در این دوره بوده است.

جدول شماره (۶): نقش هر یک از عوامل سه گانه در توسعه کالبدی - فضایی شهر در دوره (۷۵-۱۳۶۵)

جمعیت	تعداد	درصد
جمعیت شهر در سال ۱۳۶۵	۲۹۹۹۱	-
جمعیت شهر در سال ۱۳۷۵	۶۹۱۳۳	-
جمعیت افزوده شده در این دوره	۳۹۱۴۳	-
جمعیت بر اساس رشد طبیعی	۱۲۳۱۴	۳۱/۵
مهاجرت و مولید ناشی از آن	۲۵۶۹۹	۶۶
جمعیت روستایی ادغام شده در شهر	۱۱۳۰	۲/۹

منبع: یافته‌های تحقیق

با توجه به جدول شماره (۶)، مهاجران نقش غالب افزایش جمعیت شهر یاسوج در این دوره (۶۶ درصد) را به خود اختصاص داده است. نکته قابل ذکر افزایش قابل توجه سهم رشد طبیعی جمعیت (۳۱/۵ درصد) از جمعیت این دهه نسبت به دهه‌های قبل است. مهم‌ترین دلیل آن، نرخ بالای زاد و ولد مهاجرین وارد شده به این شهر که عمدتاً مهاجرین روستایی بوده‌اند، می‌باشد. لازم به ذکر است که عمده جمعیت شهر یاسوج در این دهه، مهاجرین روستایی بوده‌اند که از دهه‌های قبل وارد این شهر شده‌اند.

۱- د) توسعه کالبدی - فضایی شهر در دوره ۷۵-۱۳۶۵: محورهای توسعه شهر در این دوره عبارتند از:

محور اول: ادغام روستاهای اطراف شهر در شهر: در این دوره از آنجایی که توسعه شهر به سمت غرب به دلیل وجود اراضی باز و وسیع ادامه می‌یابد، تعدادی از روستاها که در این محور در مسیر توسعه شهر قرار دارند در شهر ادغام می‌شوند و سبب توسعه سریع کالبدی شهری می‌شوند که این روستاها شامل روستاهای شرف‌آباد سفلی، شرف‌آباد علیا، شرف‌آباد وسطی و بلکو می‌باشند که همگی در مسیر توسعه شهر به سمت غرب بوده‌اند.

محور دوم: در این محور گسترش بافت کالبدی شهر به صورت منفصل و پراکنده در اطراف محور یاسوج - شیراز شکل گرفته است که در ضلع جنوب شرقی قرار گرفته است. این محور به علت دسترسی‌های مناسب، ارزانی زمین و وجود تعدادی از مراکز اداری و شهرک‌های صنعتی و مسکونی از نقاط جاذب جمعیت شده و در اطراف واحدهای مسکونی به شکل تخته شطرنجی شکل گرفته است.

محور سوم: در این محور در اطراف خیابان جدیدالتأسیس کشاورز، منشعب از میدان جهاد در شمال غرب یاسوج به سمت غرب می‌باشد که انتهای این خیابان به خارج از محدوده قانونی منتهی و به علت فاصله از مرکز شهر و

ارزانی زمین و وجود صنایع پراکنده از نقاط جاذب جمعیت مهاجر و روستایی بوده است (مهندسین مشاور آمود، ۱۳۸۱، ص ۶۳۴).

ه) تعداد مهاجرین در دوره ۸۵-۱۳۷۵؛ در این دوره اگر جمعیت شهر یاسوج بر اساس نرخ رشد طبیعی افزایش می‌یافت، جمعیت ۶۹۱۳۳ نفری شهر یاسوج در سال ۱۳۶۵ به ۷۶۶۶۸ نفر در سال ۱۳۸۵ افزایش می‌یافت یعنی در این دوره ۷۵۳۵ نفر از طریق رشد طبیعی به جمعیت اضافه می‌گردید در حالیکه جمعیت شهر یاسوج در سال ۱۳۷۵، ۶۹۱۳۳ بوده است که بر این اساس و بر طبق محاسبات انجام گرفته، ۲۳۸۷۶ نفر از طریق مهاجرت به جمعیت این شهر افزوده شده است. در این دهه افزایش جمعیت ناشی از ادغام روستایی در شهر یاسوج را نداریم. با توجه به نکات گفته شده، مهاجرت عامل اصلی رشد جمعیت و توسعه کالبدی شهر یاسوج در این دوره بوده است.

جدول شماره (۷): نقش هر یک از عوامل سه گانه در توسعه کالبدی- فضایی شهر در دوره (۸۵-۱۳۷۵)

جمعیت	تعداد	درصد
جمعیت شهر در سال ۱۳۷۵	۶۹۱۳۳	-
جمعیت شهر در سال ۱۳۸۵	۱۰۳۸۲۶	-
جمعیت افزوده شده در این دوره	۳۴۶۹۳	-
جمعیت بر اساس رشد طبیعی	۷۵۳۵	۲۳/۹۸
مهاجرت و مولید ناشی از آن	۲۳۸۷۶	۷۶/۰۲
جمعیت روستایی ادغام شده در شهر	۰	۰

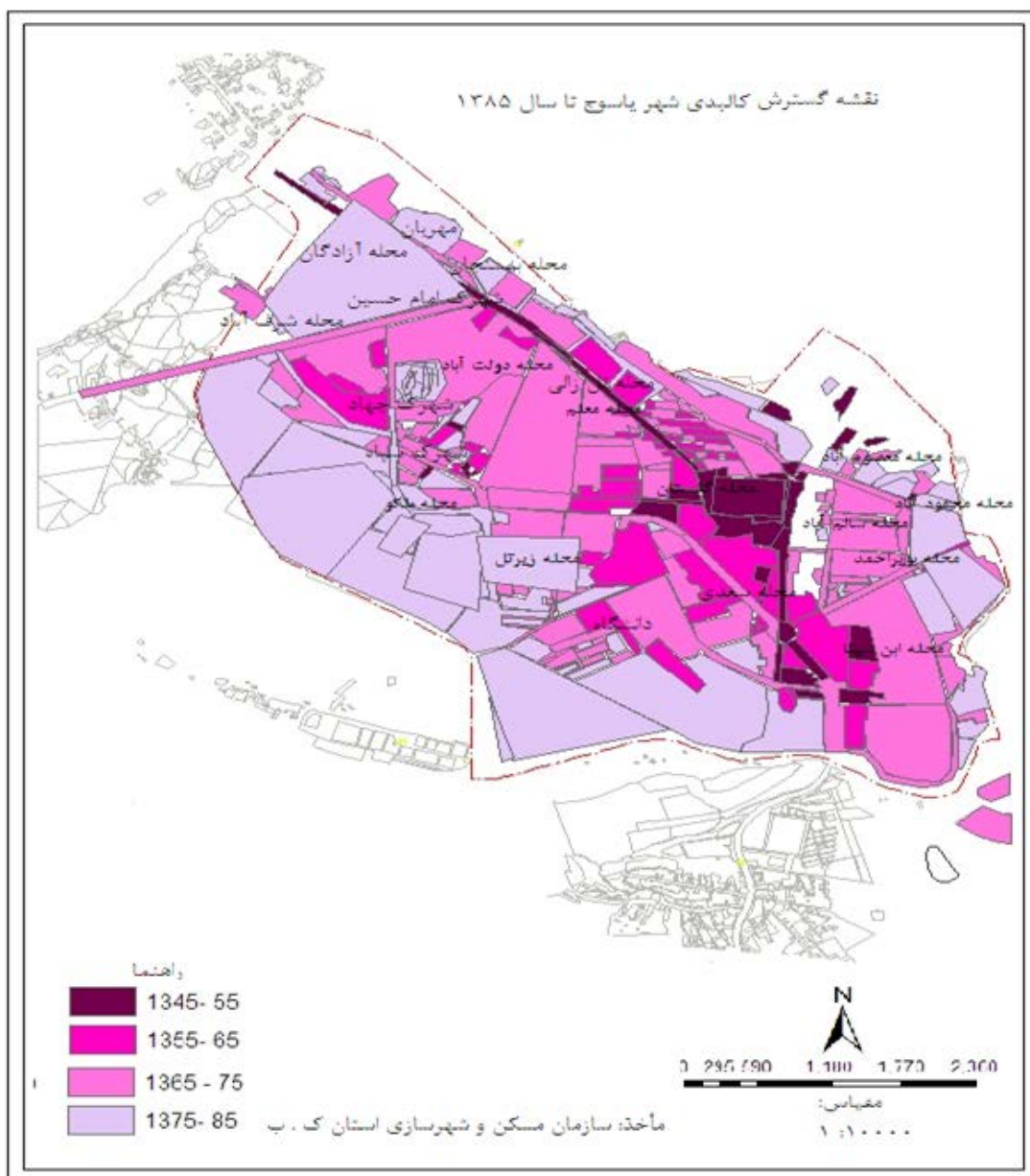
منبع: یافته‌های تحقیق

با توجه به جدول شماره (۷)، مهاجران نقش غالب افزایش جمعیت شهر یاسوج در این دوره (۷۴/۵۸ درصد) را به خود اختصاص داده است. عمده مهاجران وارد شده از مناطق روستایی شهرستان محل سرشماری بوده‌اند (۳۸/۰۷). مهاجران وارد شده از سایر شهرستان‌های استان کهگیلویه و بویراحمد با ۳۲/۷۸ در رتبه بعدی قرار دارند. در مجموع ۷۰ درصد از مهاجران وارد شده به شهر یاسوج از همین استان بوده‌اند. از دلایل این مسئله میتوان به مرکزیت اداری، سیاسی و برخورداری از امکانات رفاهی، خدماتی، بهداشتی و... شهر یاسوج از یک طرف و محرومیت سایر مناطق استان از این امکانات اشاره کرد.

۱- ه) توسعه کالبدی- فضایی شهر در دوره ۸۵-۱۳۷۵: محورهای توسعه شهر یاسوج در این دوره عمدتاً در جهت جنوب، جنوب غرب و غرب شهر یاسوج بوده است. عمده‌ی توسعه شهر در این دهه در محور جاده اصفهان در جهت غرب در محله بنسنگان و در جهت جنوب غرب در محله‌های شرف آباد، شهرک امام حسین و همچنین شهرک جهاد انجام گرفته است. محله معصوم آباد در شرق شهر یاسوج شاهد گسترش زیادی در این دهه بوده است که عمدتاً پذیرای مهاجرانی که از نظر مادی در وضعیت خوبی قرار داشته‌اند، بوده است. در حالیکه عمده مهاجرانی که از مناطق روستایی و از نظر مادی در وضعیت خوبی قرار نداشتند، عمدتاً در محله‌های شرف آباد و شهرک امام حسین ساکن شدند. مساحت شهر یاسوج در سال ۱۳۸۵ برابر با ۱۸۰۱ هکتار بوده است.

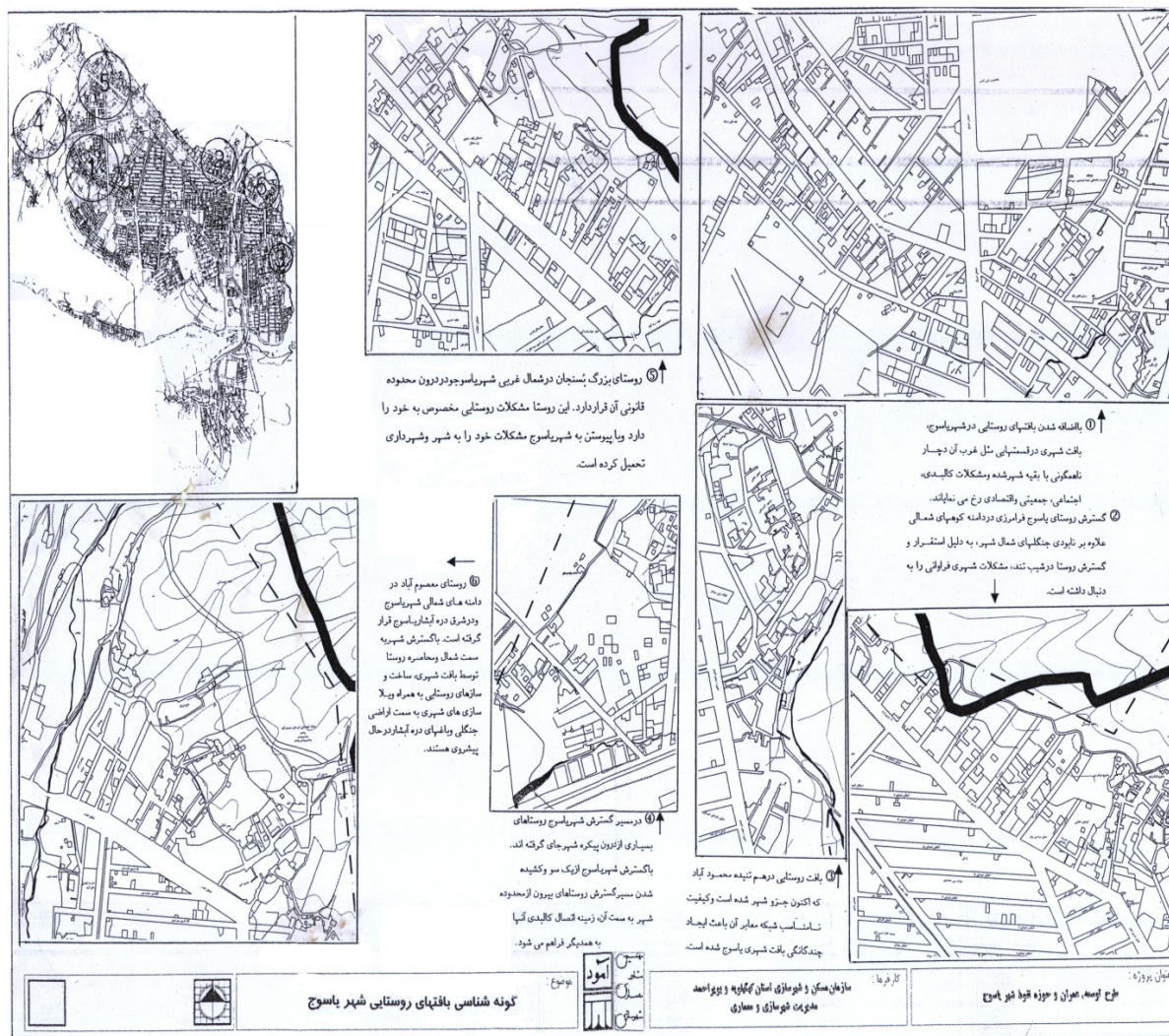
نتیجه‌گیری و ارائه پیشنهادات

توسعه فضایی و کالبدی شهر، فرایندی پویا و مداوم است که اگر این روند سریع و بی‌برنامه باشد، علاوه بر اینکه ترکیب فیزیکی مناسبی از فضاهای شهری به وجود نخواهد آمد، مشکلات عدیده‌ای را نیز در زمینه دسترسی به خدمات مختلف دامن‌گیر شهروندان خواهد نمود. عوامل و مسائل بسیاری در رشد و توسعه کالبدی- فضایی شهرها موثرند که بعضی از آنها در حوزه اقتصادی و برخی دیگر در حوزه اجتماعی و سیاسی، شرایط لازم جهت توسعه کالبدی- فضایی را پیدا می‌کنند. امروزه مهاجرت بی‌رویه به شهرها به صورت معضل، گریبان‌گیر کشورهای در حال توسعه از جمله ایران شده است.

شکل شماره ۳: گسترش کالبدی شهر یاسوج تا سال ۱۳۸۵
منبع: سازمان مسکن و شهرسازی استان کهگیلویه و بویراحمد

مسئله مهاجرت بی‌رویه به شهرها باعث افزایش سریع جمعیت شهرنشین و به تبع آن گسترش و توسعه فیزیکی نااندیشیده در شهرها و از جمله شهر یاسوج بوده است. شهر یاسوج در سال ۱۳۸۵ اولین شهر مهاجرپذیر کشور بوده است و با توجه به نقش مرکزیت شهر یاسوج، مرکزیت سیاسی، اداری، خدماتی و ترزیق بودجه‌های دولتی از یک سو و محرومیت شدید دیگر سکونتگاه‌ها و بخصوص روستاها و شهرهای کوچک از سوی دیگر، پیش‌بینی می‌شود که روند مهاجرپذیری آن در سال‌های آتی نیز ادامه یابد.

شکل شماره ۴: بافت‌های روستایی ادغام شده در شهر یاسوج

منبع: مهندسین مشاور آمود، ۱۳۸۱

بررسی نقش مهاجرت در توسعه کالبدی شهر یاسوج طی دهه‌های مختلف نشان می‌دهد که مهاجرت عامل اصلی توسعه کالبدی شهر یاسوج طی دهه‌های مختلف بوده و با توجه به مهاجرپذیری شهر یاسوج این روند طی سال‌های آتی نیز ادامه خواهد یافت که این مسئله می‌تواند پیامدهای منفی بسیاری از جمله از بین رفتن زمین‌های کشاورزی و باغات اطراف شهر، رشد حاشیه نشینی، رشد بی‌نظم و بی‌قواره شهر، گسترش ناهنجاری‌ها، کمبود امکانات و تجهیزات در شهر و... را به همراه دارد. برای جلوگیری یا حداقل کاستن از این مسائل باید تدابیری برای کم کردن

مهاجرت مخصوصاً از مناطق روستایی به شهر یاسوج اتخاذ شود. در این زمینه پیشنهادهای زیر در راستای کاستن از این معضل پیشنهاد می‌شود، که عبارتند از:

- ایجاد تعادل بین فرصت‌های اشتغال بین شهر یاسوج و سایر مناطق استان بویژه مناطق روستایی
- ایجاد تعادل بین مناطق مختلف استان از نظر برخورداری از امکانات موجود در راستای کاستن از عدم تعادلی که بین شهر یاسوج بعنوان مرکز استان و سایر مناطق استان وجود دارد
- کاستن از تمرکز فزاینده سرمایه‌گذاری در شهر یاسوج که باعث قطبی شدن و تمرکز بی‌رویه خدمات صنعت و نیروی انسانی در این شهر شده و عدم تعادل در سطح ناحیه را موجب شده است
- تأمین نیازهای اساسی و خدمات زیربنایی در نواحی روستایی
- گسترش صنایع جنبی کشاورزی، صنایع کوچک و کاربر و صنایع دستی در نواحی روستایی
- تأمین سرمایه‌های لازم در روستاها از طریق وام‌های درازمدت و کم بهره
- ترغیب سرمایه‌گذاران بخش خصوصی به سرمایه‌گذاری در سایر مناطق استان
- بالا بردن تسهیلات آموزشی در نقاط روستایی
- کاستن از جاذبه مشاغل کاذب شهر یاسوج
- حمایت از تولید کنندگان روستایی
- توسعه شبکه ارتباطی نواحی روستایی استان

منابع

- خلیل عراقی، منصور (۱۳۶۷). شناخت عوامل مؤثر در گسترش بی‌رویه‌ی شهر تهران. دانشگاه تهران.
- رحمت زاده، محمد (۱۳۸۱)، درآمدی بر توسعه فیزیکی و شتابان شهرها و عوارض ناشی از آن، اطلاعات سیاسی - اقتصادی، شماره های ۱۱۶ - ۱۱۵، مؤسسه اطلاعات.
- سالنامه آماری استان کهگیلویه و بویراحمد (۱۳۸۷). انتشارات معاونت برنامه‌ریزی (دفتر آمار و اطلاعات) استانداری، یاسوج.
- سازمان برنامه و بودجه استان کهگیلویه و بویراحمد (۱۳۷۳): برنامه دوم توسعه اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی کشور، سازمان برنامه و بودجه، یاسوج.
- سازمان مسکن و شهرسازی استان کهگیلویه و بویراحمد (۱۳۸۰): آمار کاربری‌های اراضی شهر یاسوج، یاسوج.
- عزیزپور، ملکه (۱۳۷۴)، توان سنجی محیط طبیعی و توسعه فیزیکی شهر تبریز، رساله دکتری جغرافیا و برنامه ریزی شهری، دانشگاه تربیت مدرس تهران.
- عظیمی، نورالدین (۱۳۸۰). تغییر ساختار شهری در تبریز، فضای جغرافیایی، دانشگاه آزاد اسلامی واحد اهر، شماره ۴.
- فرید، یدالله (۱۳۷۱). جغرافیا و شهرشناسی. انتشارات دانشگاه تبریز، چاپ دوم، تبریز.
- قدیمی، علی اکبر (۱۳۴۷). بررسی اجتماعی - اقتصادی یاسوج (بویراحمد علیا)، مؤسسه مطالعات و تحقیقات گروه عشایری، دانشگاه تهران.
- محمدی، جمال (۱۳۷۵)، عوامل مؤثر بر توسعه و گسترش کالبدی شهرها، خلاصه مقالات اولین سمینار مشترک شهرسازی و ابنیه تاریخی، دانشگاه زنجان، زنجان.
- مرکز آمار ایران: نتایج تفصیلی سرشماری عمومی نفوس و مسکن ۱۳۸۵ تا ۱۳۸۵.

مهندسين مشاور همسو(۱۳۷۵)، طرح تفصيلی، عمران و حوزه نفوذ شهر ياسوج، اداره كل مسكن و شهرسازى كهگيلويه و بويراحمد، ياسوج.

مهندسين مشاور آمود(۱۳۸۲): طرح توسعه، عمران و حوزه نفوذ شهر ياسوج(جلد دوم)، بررسى و شناخت وضع موجود شهر ياسوج، اداره كل مسكن و شهرسازى، ياسوج.

اداره كل مسكن و شهرسازى كهگيلويه و بويراحمد، طرح توسعه عمران و حوزه نفوذ شهر ياسوج(جلد دوم)، بررسى و شناخت وضع موجود شهر ياسوج.

Castells, manuel(1975), the question urban paris,Black well.

Mc Gill, Ronald (1998). *Urban management in developing countries*. Cities.Vol, 1.No 6.

Nelson, A. C .1999. Comparing States With and Without Growth Management Analysis Based on

Indicators with Policy Implications. Land Use Policy 16, 121-127.

Torres, H. G .2002. Population and the Environment: a view from Brazilian Metropolitan - Areal. In:

Hogan, D. Berquo, E and Costa, H.M.Population and Environment in Brazis.Campinas, CNPD/ABEP/NEPO. P: 147-166.

Archive of SID